

FOIZ RISKINING TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIGA TA'SIRI THE IMPACT OF INTEREST RATE RISK ON THE ACTIVITIES OF COMMERCIAL BANKS

Teshaboyev Jamshidbek Quadratillayevich

Andijon davlat texnika instituti Buxgalteriya

hisobi va menejment kafedrasi asistenti

Islomov Shoyatbek Xomidjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola foiz riskining tijorat banklari faoliyatiga ta'sirini, uning moliyaviy natijalarga, kapitalga, likvidlikka va bankning strategik imkoniyatlariga bo'lgan salbiy va ijobiy oqibatlarini o'rganadi. Foiz riskining samarali boshqarilishi bankning umumiy moliyaviy barqarorligini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: foiz riski, tijorat banklari, moliyaviy barqarorlik, sof foiz daromadi, kapital, likvidlik, risklarni boshqarish, raqobatbardoshlik

Abstract: This article examines the impact of interest rate risk on the operations of commercial banks, including its negative and positive effects on financial performance, capital, liquidity, and the bank's strategic opportunities. Effective management of interest rate risk plays a crucial role in maintaining the overall financial stability of a bank.

Keywords: interest rate risk, commercial banks, financial stability, net interest income, capital, liquidity, risk management, competitiveness

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari faoliyati turli risklar bilan bevosita bog'liq. Ular orasida foiz riski muhim o'rin tutadi. Foiz stavkalarining o'zgarishi bankning asosiy daromad manbai bo'lgan sof foiz daromadiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, foiz riskini samarali boshqarish har qanday tijorat bankining barqaror faoliyat yuritishi uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Foiz riskining asosiy ta'sirlari

Sof foiz daromadining beqarorligi: Foiz stavkalari bozor sharoitlarida o'zgarganida, bank aktivlari va passivlari bo'yicha foizga sezgirlik tafovuti tufayli sof foiz daromadida (Net Interest Income — NII) beqarorlik yuzaga keladi. Bank daromadlari va xarajatlari orasidagi tafovut keskin kamayib, bankning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari salbiy tomonga o'zgaradi.

Bankning rentabelligiga ta'siri: Foiz riskining oshishi bankning umumiy rentabelligini pasaytiradi. Sof foiz daromadining kamayishi bankning operatsion foydasini kamaytiradi va natijada kapitalning o'sish sur'atlari sekinlashadi.

Kapital bazasining pasayishi: Foiz stavkalarining kutilmagan o'sishi yoki kamayishi bank balansidagi uzoq muddatli aktivlarning qiymatini o'zgartirishi mumkin. Aktivlar qiymatining pasayishi esa kapitalning kamayishiga olib keladi. Bu esa bankning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir qiladi.

Likvidlikka ta'siri: Foiz stavkalarining o'zgarishi natijasida mijozlarning omonatga bo'lgan talabida o'zgarishlar yuz beradi. Yuqori foiz stavkalari sharoitida mijozlar qisqa muddatli va yuqori foizli mahsulotlarga o'tishi mumkin, bu esa bankning likvidlik muammolariga olib keladi.

Bozor riskining ortishi: Foiz riskining yuqori darajasi bozor ishtirokchilarining bank faoliyatiga bo'lgan ishonchiga ta'sir ko'rsatadi. Bankning kredit reytingi pasayishi mumkin, bu esa moliya bozorlarida resurs jalb qilish xarajatlarining oshishiga olib keladi.

Raqobatbardoshlikning pasayishi: Foiz riskini samarali boshqara olmagan banklar bozordagi raqobatbardoshligini yo'qotadi. Yuqori foiz riskiga duchor bo'lgan banklar mijozlar uchun raqobatbardosh foiz stavkalarini taklif qila olmaydi va natijada bozor ulushidan mahrum bo'lishi mumkin.

Strategik rejalashtirishga ta'siri: Foiz riskining yuqori bo'lishi bankning uzoq muddatli strategik qarorlarini cheklaydi. Rahbariyat ehtiyotkor siyosat yuritishga majbur bo'ladi, bu esa investitsion loyihalar va rivojlanish rejalari hajmining qisqarishiga olib keladi.

Foiz riski tijorat banklari faoliyatining barcha jabhalariga ta'sir qiladi. Ushbu risk bankning daromadlari, kapitali, likvidligi va strategik rivojlanish imkoniyatlariga bevosita ta'sir etadi. Shu sababli, foiz riskini muntazam ravishda tahlil qilish, baholash va samarali boshqarish har bir tijorat bankining eng muhim vazifalaridan biridir. Yaxshi tashkil etilgan foiz riskini boshqarish tizimi bankning barqaror va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Foiz riskining tijorat banklari faoliyatiga ta'sirini o'rganishning maqsadi

Tijorat banklari faoliyatida foiz riskining o'rni juda muhim. Chunki foiz stavkalarining o'zgarishi bevosita bankning asosiy daromad manbai — sof foiz daromadiga va umumiy moliyaviy barqarorligiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, foiz riskining bank faoliyatiga qanday ta'sir qilishini chuqur o'rganish bank menejmenti va risklarni boshqarish tizimi uchun juda zarur.

Foiz riskining tabiati va manbalarini aniqlash: Foiz riskining bank balansida qayerdan paydo bo'layotganini (aktivlar va passivlarning foizga sezgirlik tafovuti, duration nomutanosibligi, yield curve o'zgarishi va h.k.) to'g'ri tushunish.

Foiz riskining moliyaviy natijalarga ta'sirini baholash: Foiz stavkalari o'zgarishi natijasida bankning sof foiz daromadlari, kapitali, likvidligi va umumiy rentabelligiga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganish.

Bankning moliyaviy barqarorligini oshirish: Foiz riskini samarali boshqarish orqali bankning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, daromadlar oqimining doimiyligini ta'minlash.

Kapitalni himoya qilish: Foiz riskining yuqori salbiy ta'siri bank kapitalining kamayishiga olib kelmasligi uchun oldindan profilaktik choralarni ishlab chiqish.

Likvidlikni saqlab qolish: Foiz stavkalarining o'zgarishi sharoitida bank likvidligini muhofaza qilish va mijozlar ehtiyojlarini qondirish imkonini yaratish.

Strategik rejalashtirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish: Foiz riskining bank strategiyasiga ta'sirini baholash va uni inobatga olgan holda uzoq muddatli rivojlanish rejalari va mahsulot siyosatini ishlab chiqish.

Risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish: O'rganish natijalaridan kelib chiqib foiz riskini boshqarishning zamonaviy usullarini (duration tahlili, GAP tahlili, stress-test, derivativlardan foydalanish) bank amaliyotida joriy etish.

Xulosa

Foiz riskining tijorat banklari faoliyatiga ta'sirini chuqur o'rganish bugungi kunda juda dolzarb masala hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida foiz stavkalari o'zgaruvchanligi kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablari — global va mahalliy makroiqtisodiy omillar, markaziy banklarning pul-kredit siyosati, inflatsiya darajasining o'zgarishi, geosiyosiy tahdidlar va boshqa tashqi omillardir.

Foiz stavkalari o'zgarishi natijasida tijorat banklarining asosiy daromad manbai — sof foiz daromadlari beqarorlikka uchrashi mumkin. Bu holat esa bankning kapitaliga, likvidligiga va rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, foiz riskini chuqur o'rganish, uning manbalarini tahlil qilish va salbiy oqibatlarini oldini olish banklar uchun strategik ahamiyatga ega. Foiz riskini o'rganish orqali banklar o'z aktiv va passivlarining foizga sezgirlik darajasini to'g'ri baholash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa risklarni boshqarish tizimining takomillashtirilishiga, foiz riskini diversifikatsiyalash va hedjlash strategiyalarining ishlab chiqilishiga olib keladi. Bundan tashqari, foiz riskini chuqur tahlil qilish orqali banklar o'z daromadlarining barqarorligini ta'minlaydi, mijozlar uchun raqobatbardosh shart-sharoitlarni taklif eta oladi va moliyaviy barqarorlikni oshiradi. Yuqori darajada boshqariladigan foiz riski bankning bozor ishonchliligini mustahkamlaydi va uzoq muddatli rivojlanish uchun zamin yaratadi. Shuningdek, foiz riskining o'rganilishi bankning strategik rejalashtirish jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu risklarni inobatga olgan holda banklar yangi mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqadi, investitsiya siyosatini optimallashtiradi va o'z faoliyatining barqarorligini mustahkamlovchi qarorlar qabul qiladi.

Yakuniy xulosa shuki, foiz riskini o'rganish va samarali boshqarish — bu tijorat banklarining uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlovchi asosiy omillardan biri bo'lib,

bankning moliyaviy barqarorligi, raqobatbardoshligi va mijozlar ishonchining oshishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qosimov B.A., Akramov K.K. Bank ishi. — Toshkent: “IQTISODIYOT”, 2020 yil.
2. Karimov Q.X., Rustamov S.T. Moliyaviy xizmatlar bozori. — Toshkent: “IQTISODIYOT”, 2019 yil.
3. Murodov S.A., Tursunov B.B. Kreditlash asoslari. — Toshkent: “IQTISODIYOT”, 2021 yil.
4. Murtazayeva M.M. Banklar faoliyati va risklarni boshqarish. — Toshkent, 2023 yil.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management and Supervision of Interest Rate Risk.
6. Mishkin F.S., Eakins S.G. Financial Markets and Institutions. — Pearson Education, 2020.
7. Saunders A., Cornett M.M. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. — McGraw-Hill Education, 2021.
8. Foydalanilgan veb-saytlar
9. www.bis.org — Basel Committee on Banking Supervision rasmiy sayti
10. www.imf.org — Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) rasmiy sayti
11. www.cbr.ru — Rossiya Markaziy bankining rasmiy sayti (foiz riskini boshqarish bo'yicha tavsiyalar)
12. www.cbu.uz — O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti
13. www.worldbank.org — Jahon bankining bank risklari va moliyaviy barqarorlik bo'yicha nashrlari